

Els Vilademany i el castell de Brunyola

RICARD TEIXIDOR

Quaderns de la Selva, 16

•

Any 2004

p. 167 a 179

• CENTRE D'ESTUDIS SELVATANS •

Uns cavallers poderosos i influents

L'origen dels Vilademany en l'Edat mitjana no es pot precisar amb exactitud. Sembla provat que tingueren el primer senyoriu en un territori que s'estenia per les parròquies d'Aiguaviva i Salitja.¹ El castell-palau de Vilademany se situava a l'actual mas Forroll,² en la mateixa línia divisòria de les esmentades parròquies. Hi ha constància documental que, almenys fins a la primera meitat del segle XIV, hi feren residència.³

Des d'antic també tenien possessions a la parròquia d'Estanyol, tal com es desprèn de dos documents. En el primer, catalogat amb el núm. 292 en el Llibre I d'arxivació i datat a 4 de les nones d'agost de 1199, Elissendis de Vilademany fa venda a Companyó d'Estanyol de diverses possessions, entre les quals cal esmentar el *stall* o força en què habita i que posseeix en alou a la parròquia esmentada. Aquesta força se situava a l'actual casa de can Masgrau.⁴ En el segon instrument, catalogat amb el núm. 294 en el mateix Llibre d'arxivació i datat a 3 de les calendes de maig del 1212, Pere Ramon de Vilademany fa venda a Arnau d'Escala de Girona de tota la sisena part del delme que aquell percep i cobra a la parròquia de Sant Andreu d'Estanyol.

Amb el pas del temps augmentaren el patrimoni i les seves possessions arribaren a estendre's pels bisbats de Girona i Vic. Entre altres llocs, per apuntar-ne alguns, foren senyors o castlans dels castells d'Aguilar, Anglès, Argimon, Blanes, Cassà de la Selva, Solterra i Fornells; també tenien el castell de Farners en feu per als vescomtes de Cardona i van ser barons de Santa Coloma de Farners. Pel que fa al castell de Brunyola, està provat en documents que en foren castlans al llarg de més de tres-cents anys.

El fet de ser senyors de vassalls i, alhora, vassalls d'un gran vassall, els distingia com a varvassors, un rang nobiliari superior al de cavallers.

Personatges influents, gaudiren del favor de la cort reial i ocuparen llocs d'honor en la conquesta de les illes de Mallorca i Sardenya.⁵ També els trobem sovint documentats com a testimonis de juraments de fidelitat, definicions i donacions d'importants senyors feudals. Dintre de l'església ocuparen llocs rellevants: Pere Ramon de Vilademany va fundar el 1136 la comunitat religiosa de Sant Pere Cercada; un altre membre d'aquesta nissaga, Ramon de Vilademany, és esmentat

1. Joaquim BOTET i SISÓ, *Geografia General de Catalunya*. III. Província de Gerona, p. 273.

2. A partir del segle XV el castell va ser transformat en el *mas Forroll*. De l'antiga *força* en queden restes de fonamentacions de la muralla, així com la capella romànica sencera. A la porta d'aquesta hi ha la llegenda SANCTE JACOBO ORA PRO NOBIS 1564. No gaire lluny hi ha la capella Nostra Senyora de Vilademany.

3. *Els castells catalans*, v. III, p. 445

4. La primitiva *força* dels Vilademany, a Estanyol, va ser transformada en casa de pagès, antigament documentada com a *mas Salvà*. A partir del segle XVIII ja és coneguda, a través dels capbreus, com a *can Masgrau*. En l'actualitat, el seu propietari Manel Feliu i Cendra l'ha transformada en una residència rural. Conserva vestigis evidents de fortificació; el cos central de l'edifici és, en realitat, una torre de planta rectangular, tota de pedra i amb voltes de canó al seu interior.

5. *Els castells catalans*, v. III, p. 439.

com a canonge de la Seu de Girona l'any 1319; l'any 1361 fra Ramon de Vilademany és comendador de l'ordre del Temple, de les Cases de Barcelona, Sant Celoni i Aiguaviva.

El grau de cavallers implicava, per raó del servei d'host i cavalcada, que havien de presentar als seus senyors immediatament superiors un contingent armat format per tres homes a cavall i tretze peons, entre els quals cal comptar-hi sis ballesters.⁶ A tall d'exemple de la confiança que els dispensaven els comtes de Barcelona, atreu la circumstància que l'any 1128 l'esmentat Pere Ramon és el dipositari de l'espasa del comte Ponç Hug d'Empúries, la qual ha de lliurar a Ramon Berenguer III si aquell no li redimeix per 10.000 sous.⁷

Castlans de Brunyola

Les relacions d'aquests cavallers amb Brunyola comencem a trobar-les ja en la primera data en què s'esmenta el castell per primera vegada, l'any 1106. En la definició i donació feta pel comte de Barcelona Ramon Berenguer III a favor de Guerau Ponç de Cabrera Pere Ramon de Vilademany signa com un dels testimonis. Atès que el domini d'aquest llinatge en aquestes terres ja venia de molt abans, és més que probable que també tinguessin algun domini sobre el castell. Els Vilademany foren senyors de Brunyola el període que va des de l'any 1116 fins al 1279. Des d'aquesta primera data i fins l'any 1419 la relació dels Vilademany amb el castell i baronia de Brunyola generà, únicament pel que fa a la castlania, tota mena de documents, una trentena dels quals es troben a l'Arxiu Diocesà de Girona (ADG, Fons de l'Almoina) en forma de pergamins, que foren transcrits i resumits el segle XVIII en tres llibres d'arxivació, que es troben a l'Arxiu Històric de Girona (AHG, Fons Hospici). En aquest últim també s'hi guarden els valuosos *Manuals* o *Llibres de Comptes* de l'Almoina, alguns dels quals també ofereixen informació al respecte. Tot plegat ens permet de conèixer la relació d'uns senyors feudals amb uns immediats superiors, que no sempre foren unes relacions fàcils.⁸

6. Enric Claudi GIRBAL, *El castillo de Bruñola* (Girona, 1885), p. 62.

7. *Liber Feudorum Maior*, II, p. 40. Veg. *Els castells catalans*, v. III, p. 181.

8. Veg. la relació de documents consultats en ordre cronològic (AHG, Fons Hospici) a l'apèndix.

Volum	Núm. del document	Data
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	292	4 de les nones d'agost de 1199
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	294	4 de les idus de maig de 1212
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	213	12 de les calendes d'octubre del 1251 (20/9)
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	17	7 de calendes de desembre de 1258 (25/11)
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	18	17 de les calendes de juny de 1269 (16/5)
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	28	2 de les nones d'octubre de 1293
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	33	nones de juliol de 1314
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	116	calendes d'abril de 1319 (26/3)
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	19	15 de les calendes de desembre de 1319 (17/11)
Llibre 2 d'arxivació, núm. 361	757	3 de les calendes de març de 1320 (27 de febrer)
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	71	17 de març de 1357
Llibre 2 d'arxivació, núm. 361	778	16 de les calendes maig de 1348 (16/4)

Els Cabrera donen en feu la castlania del castell de Brunyola als Vilademany, i igualment ho farà Guillem Gaufred, amb tots els deures i drets que això implica. Així es desprèn d'un document datat a 2 de les nones d'octubre del 1289, en el qual "Bernat de Vilademany, fill i hereu d'Arnau de Vilademany, confessa i reconeix tenir per l'il·lustre Guillem Gaufred, clergue i senyor del castell de Brunyola, el dit castell, amb sa castlania (...). També confessa els delmes, foriscapis, fruits i altres drets i coses que té i percep en els termes de dit castell (...), així com sos antecessors tenien i han acostumat a tenir pel senyor de dit castell de Brunyola o pel dit senyor de Cabrera."

L'Almoina, com a senyora de Brunyola a partir de l'any 1292, els concedirà també la castlania en feu. L'any 1314 Bernat de Vilademany, "fill i hereu del *quondam* Arnau de Vilademany confessa tenir per la dita Almoina el castell de Brunyola, castlania d'aquell i qualsevol cosa que els cavallers i altres persones tinguessin a son feu (...) fent i prestant homenatge a la dita Almoina".

La castlania comporta el deure de tenir la custòdia del castell, és a dir, que sempre estigui en perfecte ús per a la funció militar que li pertoca, amb la corresponent dotació d'armes i d'efectius militars. Una altra cosa és que els castlans⁹ hi facin permanència continuada amb guarnició permanent, cosa que només he trobat documentada durant la revolta remença, quan els Vilademany ja no ocupaven aquest càrrec. Quan hi ha tropa, es fa responsable d'aquesta el capità. D'altra banda, pel servei de castlania, els Vilademany tenen uns drets, drets de sa castlania, és a dir, perceben unes rendes a través dels censos que els paguen els propis pagesos de les parròquies de Brunyola i de Sant Dalmai. Això es pot veure en els llevadors de

Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	165	25 d'octubre del 1351
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	159	28 d'octubre del 1356
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	73	28 d'abril del 1361
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	151	6 d'octubre del 1362
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	157	12 de gener del 1363
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	153	16 de gener del 1363
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	152	10 de maig del 1363
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	144	24 d'octubre del 1363
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	156	29 d'octubre del 1363
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	150	7 de desembre del 1363
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	145	12 de desembre del 1363
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	146	12 de desembre del 1363
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	147	de desembre del 1363
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	160	12 de desembre del 1363
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	158	15 de desembre el 1363
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	155	18 de desembre del 1363
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	148	23 de gener del 1364
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	149	24 de gener del 1364
Llibre 2 d'arxivació, núm. 361	del 786 al 800	25 de febrer del 1364
Llibre 2 d'arxivació, núm. 361	del 1229 al 1278	del febrer al juny del 1364
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	154	- de març dels 1364
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	161	3 de juliol el 1364
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	162	27 de gener de 1369
Llibre 1 d'arxivació, núm. 333	209	8 de juny del 1419

9. *Castlà, castellà i carlà* són paraules que signifiquen el mateix.

censos i en les capbrevacions. A tall d'exemple ho podem llegir en un capbreu de l'any 1336 quan "Guillem Marquès de Brugueres, propietari útil del mas Marquès de Brugueres, home propi de l'Almoïna, senyora del castell de Brunyola (...) confessa fer i prestar anualment al senyor de Vilademany, senyor castlà del dit castell de Brunyola, per raó de la castlania d'aquell que té i posseeix: 1 parell de gallines; 1 quartera de civada, a mesura corrent del dit castell; 1 feix de palla; 1 rasa de cols; 3 mitges quarteres de vi, ço és, la meitat del millor i l'altre meitat de l'inferior; i quatre ous. La qual castlania s'ha de rebre i cobrar per Tots Sants i per Nadal". En altres declarants del mateix capbreu s'especifica que el feix de palla ha de ser de la mida i pes que "un home sol i sense ajuda pugui alçar de terra".

El domini directe sobre un batlliu

Els Vilademany posseïen dos masos a la parròquia de Sant Dalmai i un mas o borda a la parròquia de Brunyola, i formaven el *batlliu* dels Vilademany. Aquests masos eren el mas Taltavull (l'actual Daltavuit) i el mas Reixach, a Sant Dalmai; i el mas, o borda, Castellà, a Brunyola.¹⁰ Aquest possessió era en domini directe, en franc i lliure alou, amb el dret a cobrar censos i altres prestacions acostumades. Els cavallers de Vilademany estaven, doncs, capacitats legalment, segons els costums de l'època, per fer-hi establiments, redempcions i rebre homenatge de llurs habitants. A tall d'exemple es pot esmentar que "Pere de Vilademany, cavaller, defineix i extrau de son domini i potestat, Elissendis, filla de Berenguer Taltavull, de la parròquia de Sant Dalmai, junt amb sa prole d'ella naixedora i sos béns, amb la facultat de poder elegir per son senyor a qui bé li parega. Rebent per aquesta definició 2 sous i 8 diners, barcelonesos. A 3 de les calendes d'agost del 1323".

10. Actualment a Brunyola hi ha el mas Castellà, encara habitat. Per la seva estructura no sembla una edificació anterior al segle XIX. Està situat al peu de la serra anomenada *la Costa* i en la confluència de les rieres Ridorta, del Conquet (abans riera Posa) i Castellà (topònim oblidat). És molt probable, però, que les ruïnes d'una edificació, coneguda per *Castell vell*, situades en un replà i a mig aire de la muntanya i molt a prop d'aquest mas, corresponguin al primitiu mas Castellà, o almenys hi estaria a tocar o adossat. S'hi veuen restes de murs, així com la base d'una torre cilíndrica. Malgrat que en el capbreu de l'any 1530 s'esmenta el nom de *Castell vell*, no s'especifica si havia estat un mas. El nom de *Castellà* és prou significatiu –casa del castellà o castlà–, ja que els Vilademany, a Brunyola, només hi posseïen aquest mas en domini directe. El fet de ser una edificació fortificada podria respondre al fet que s'hi recollien i guardaven els censos en espècie que els castlans del castell de Brunyola percebien dels pagesos d'aquesta parròquia i de la de Sant Martí, raó per la qual havia d'estar ben protegida. L'any 1385 Pere Castellà, senyor útil i propietari del mas, renuncia a l'Almoïna el dit mas amb el casal i totes les possessions. És probable que ja no hi hagués cap més establiment, les edificacions es derruïren i les terres foren agregades a propietaris veïns, atès que en el capbreu del 1530 Pere Marquès, del mas Marquès, declara ser-ne el propietari. Antoni Esquerrà, del mas Estrany de Planes, també declara terres "de pertinències al mas Castellà". Sobre els altres dos masos de Sant Dalmai, cal dir que encara existeix, condicionat com a segona residència des de fa uns 20 anys, el mas Daltavuit (abans *mas Taltavull*). El mas Reixach ja el segle XVI consta com a agregat al mas anterior, igual com el mas Net.

El delme

A més d'aquestes rendes provinents de la castlania, que són realment substancials, els Vilademany en perceben d'altres. Havien adquirit el dret a tenir una part del delme de les parròquies de Sant Dalmai, Brunyola i Sant Martí Sapresa, tal com queda també especificat en un dels documents abans esmentats.

Tot i que el posseeixen en feu pel senyor immediat, sovint, com s'acostuma a fer en altres senyorijs, trobem que el delme és concedit en feu (o subinfeudat), i també és objecte de transaccions, de venda i, fins i tot, d'empenyorament, lluny de la finalitat per a la qual fou creat.¹¹ Així, l'any 1251, els consorts Guillem de Farners i Guillema de Farners¹² reconeixen tenir en feu per Arnau de Vilademany una part del delme del castell de Brunyola. Vuit anys més tard el mateix Arnau concedeix en feu tot el delme que té a Brunyola a Arnau, fill d'Ermessindis d'Orri. És ben cert que les rendes procedents dels delmes són altes i una bona i segura font d'ingressos per als Vilademany, tal com demostra l'època que Pere de Vilademany signa el 1319, pel valor de 8.300 sous, que li ha lliurat Agnès, muller de Pere d'Orri. La concessió en feu dels fruits de la castlania i dels delmes obliga l'infeudat a fer les prestacions convingudes al seu senyor, en aquest cas l'Almoïna, sota pena d'*empara reial* (embargament) sobre els dits fruits. Consta escrit que durant tot l'any 1357 l'Almoïna tenia embargats "els esplets i fruits de la castlania de Brunyola" a Pere de Vilademany, donzell i germà del difunt Bernat per un impagament. Malgrat la dita empara, l'Almoïna permet de continuar cobrant les dites rendes amb el compromís formal que cancel·laran el deute, cosa que es fa efectiva quatre anys més tard quan l'Almoïna signa època a fra Ramon de Vilademany, oncle-avi i tutor del jove Bernat, pel lliurament de 15 lliures.

Venda de la castlania i possessions

El deute anterior se saldà, però en vingueren d'altres que s'anaren acumulant, fins al punt que obligaren aquesta família a vendre els fruits derivats de la castlania, dels delmes, foriscapis i lluïsmes, així com també a desprendre's dels masos abans esmentats; perderen així totes les rendes i drets sobre el terme del castell de Brunyola. Això s'inicia i acaba l'any 1363. El procés comença el 10 de maig quan Francesca de Vilademany, mare i tutora del pubill Bernat, obté el permís reial per fer venda de béns immobles fins a un valor de 90.000 sous, "a fi que serveixin per satisfer als creditors als quals estan el dit pubill i els seus béns obligats". El 29 d'octubre són posats a encant públic, a través de corredors, a les ciutats de Girona i Barcelona a fi de trobar comprador en un marge de 30 dies. No sembla haver-hi compradors, almenys fins al mes de desembre, quan Ramon Bruguera,

11. El delme o *dècima* és la desena part de la collita que, en principi, era destinada a l'Església.

12. Els Farners van ser castells del castell del mateix nom, que tenien en feu pels Vilademany.

notari i ciutadà de Girona ofereix donar-ne, només, 15.000 sous barcelonesos mentre que un tal Masó, prevere i en nom de l'Almoïna, n'arriba a oferir 1.550 lliures (superant l'oferta del primer en més de 12.000 sous). No hi ha noves ofertes i la venda es fa a favor a l'Almoïna, que d'aquesta manera tindrà el domini gairebé absolut sobre Brunyola. Després d'una sèrie de pactes queda convingut que el preu de compra queda arrodonit en 37.000 sous. El mateix paborde obté el consentiment de Sagristà Major de la Seu de Girona, protector de l'Almoïna, perquè concedeixi llicència als procuradors d'aquesta a fi que puguin comprar a la senyora Francesca de Vilademany, com a tutora de son fill, tots els béns que aquest posseeix al terme de Brunyola. La compra-venda es formalitza davant del notari públic de Girona Ramon Bruguera el 12 de desembre de 1363 i el 23 de gener de l'any següent, 1364, l'Almoïna pren possessió de les propietats comprades i l'endemà mateix aquells lliuren la quantitat pactada a Huguet Rovira, del terme de Cabrera, com a procurador de Francesca de Vilademany. Amb aquesta compra sembla que l'Almoïna faci un negoci rodó, però se'n derivaran una sèrie de problemes que duraran més de cinquanta anys i que la deixaran ben malparada, com veurem en un altre apartat.

Vegem alguns dels fragments més significatius del document núm. 145 del llibre d'arxivació, on s'explica abastament el contingut de la compra-venda, i on queda ben clar l'abast dels dominis dels Vilademany en el terme de Brunyola.

"La senyora Francesca, muller que fou de l'honorable Pere Vilademany, *quondam* cavaller, senyor de la força, casa i honor de Vilademany, de la parròquia d'Aiguaviva, vegueria de Girona, tutora de Bernat de Vilademany, son fill, i del dit *quodam* son marit, hereu universal, féu en dit nom venda a l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona de totes les parts de dècima (delme) que dit son fill, com a hereu predit, rep i acostuma a rebre, percebre i exigir dels esplets de pa, vi, lli, hortalissa, llana, carnalatge i altres coses de què s'acostuma a pagar dècima en les parròquies de Brunyola, Sant Dalmai i Sant Martí Ça Presa i sos delmars. La qual part de dècima consisteix en el següent: a saber és que en la de Brunyola, fetes 4 iguals parts, les 3 se divideixen entre lo dit pubill i lo senyor de la casa d'Orri, de la parròquia de Caldes de Malavella, i la quarta part percebeix i cobra l'obtentor del benefici instituït i fundat per la senyora Elionor de Cabrera en lo monestir de Sant Salvador de Breda. (...) En quant a la dècima de Sant Martí Ça Presa en quant s'estén la Batllia d'Ermedans, dels masos Oller de Ridorta i mas Pabia, en la forma següent: això és que la dita Almoïna percebeix i cobra la meitat, i la restant meitat se divideix entre dit pubill de Vilademany i sos successors, dit senyor d'Orri i benefici fundat per dita senyora Elionor de Cabrera. I lo delme de la parròquia de Sant Dalmai se percebeix i cobra en el següent: ço és que dit pubill de Vilademany i los seus ne percebeix i cobra de 4 parts, 3; i la restant 4a part la percebeix i cobra lo hereu Bernat de Sampsó, *quondam* ciutadà de Girona.

Ítem de tota la castllania i dret d'aquella que dit son fill percebeix i cobra en dit castell de Brunyola de diferents censos que fan i presten diferents rústics i persones per raó de diferents masos de les parròquies de Brunyola i Sant Dalmai, junt amb la 3ª part dels productes de la cúria de dit castell, que per raó de dita castllania li spectan (corresponen) amb tots los tersos, lluïsmes i foriscapis, i altres s^{dons} productes

provenidors al dit castell de Brunyola i a la dita Almoina per raó del dit castell, de sos térmens i pertinències.

Ítem de tot lo feu, o dret d'ell, que dit pubill i los seus tenen en la part de dècima que lo dit senyor de la casa d'Orri té i percebeix en la parròquia i decimar de Brunyola, com i en St. Martí Ça Presa, en tant quant la dècima de dites parròquies s'estén; com i en la 4ª part de la dècima que dit Bernat Sampsó percebeix i cobra en la parròquia de Sant Dalmai i en son decimar; com i qualsevols altres feus, i drets d'ells de totes i qualsevols altres persones que tngan i percebèscan cosa alguna, a son feu, dins los termes del dit castell de Brunyola.

Ítem lo domini directe que té i specta a dit son fill sobre los masos Taltavull i Reixach, de la parròquia de Sant Dalmai, i mas o borda o Castellà de Brunyola, junt amb los drets d'homenatge de les persones i prole nada i naixedora d'aquelles (...).

Ítem lo domini directe de la persona de Guillem Sesribes, home de Brunyola, i de sa prole nada i naixedora.

Generalment ven totes i qualsevols altres coses, així de censos, dècimes i altres drets [que] tinga i possehesca i per qualsevol títol, causa i rahó li spectan en les dites parròquies."

El document acaba especificant que el dit pubill tenia en feu de dita Almoina totes les coses *sobrevenudes*, amb el càrrec i servitud, en temps d'exèrcit, d'haver de fer i subministrar dos cavallers, i tot ho ven a l'Almoina juntament amb el dret de *batlliu* sobre els tres masos esmentats.

Una vegada en possessió dels drets de tot el que ha comprat, l'Almoina tarda ben poc a fer declarar els censos que els pagesos pagaven als Vilademany i que ara li pertoca de percebre. L'any 1364 25 propietaris útils de la parròquia de Sant Dalmai, 26 de la parròquia de Brunyola i 1 de la parròquia de Salitja confessen que, per raó de llur mas respectiu, han de prestar a l'Almoina els censos en virtut de la compra feta per aquesta institució a Francesca de Vilademany, com a tutora de Bernat, son fill, i de Pere de Vilademany, son marit. Al final de la declaració s'especifica que es pagaran en moneda. Vegem el que ha de pagar Pere Pla, de Sant Dalmai, pel seu mas Pla.

"Pere Pla, de la parròquia de Sant Dalmai, hereu i propietari del mas Pla, de la parròquia de Sant Dalmai, confessa a la present Almoina que per rahó del dit son mas Pla, terres, honors i pociions de aquell, ha de fer i prestar anualment a la dita present Almoina los censos següents en virtut de la compra per la dita present Almoina feta a Francesca de Vilademany, com a tutora de Bernat, son fill, i de Pere de Viademany, son marit legítim i natural, quals rebien i percebien per rahó de la castlania del castell de Brunyola, que abans tenia i possehia dit Bernat de Vilademany, i en virtut de la dita compra, avui de la dita Almoina; això és: 1 quartera i 1 quartó de cibada a mesura corrent de Brunyola; 1 parell de gallines; 1 feix de palla, 4 ous; 1 rasa de cols, 3 mitges quarteres de vi a mesura de dit castell. Per los quals censos promet pagar anualment a la dita present Almoina, essent a gust de Il·lustre paborde de aquella, 6 sous i 6 diners barcelonesos."

Pretensions de la Mensa Episcopal sobre els drets en la compra-venda

El mes de juliol del mateix any de la compra-venda, el bisbe de Girona, a través del vicari general, presenta lletres d'empara instant i manant a l'il·lustre paborde que "no s'entrometre ell, ni sos procuradors en cosa alguna dels fruits de la part de dècima que dita Almoina ha comprat a la senyora Francesca de Vilademany (...) atès que aquest és tingut en feu per dit Sr. Bisbe, i haver-se fet dita compra sense son consentiment".

L'Almoina al·lega desconèixer i ignorar que la Mensa Episcopal tingui dret al feu. Aquesta incidència entre dues institucions eclesiàstiques que en realitat pertanyen al mateix Capítol de la Seu de Girona, ens mostra fins a quin punt dintre de l'església hi ha, també, una estricta jerarquització feudal.

El litigi no acaba fins cinc anys més tard. El 24 de gener del 1369 els àrbitres elegits per totes dues parts sentencien que l'Almoina ha de tenir en feu de la Mensa Episcopal tota la part del delme comprat a Francesca de Vilademany; també queda sentenciat que aquella haurà de fer a aquesta 25 sous barcelonesos de cens per Carnestoltes; a més, per tots els lluïsmes i foriscapis que se li puguin deure per raó del delme, haurà de pagar al bisbe 127 lliures i 10 sous.

Conflicte entre baronies al mig de bandositats

Per un compromís fet i firmat el 1419 entre els Vilademany i Pere Bergadà, preposat de l'Almoina,¹³ i altres anotacions que aquest mateix fa constar en el Llibre de Comptes, hom pot conèixer el procés d'un llarg conflicte que s'entaulà entre els senyors d'ambdues baronies.

L'esmentat Bernat de Vilademany, fill de Francesca, ja major d'edat, no accepta la venda que va fer la seva mare, malgrat que fou lloada, aprovada i confirmada per un cavaller i un ciutadà, ambdós amics i parents de la família. És un personatge prestigiós i poderós que es mou bé per la cort del rei Joan I, *el caçador*; i que arriba a ostentar els càrrecs de veguer de Girona i governador general de Catalunya.¹⁴ Fent cas omís dels consells que pugui rebre, es mostra prepotent i declara la guerra personal a l'Almoina, senyora del castell de Brunyola amb tot el mer i mixt imperi.

Sembla que les provocacions i enfrontaments s'inicien cap a l'any 1385, per la pretensió del tal Bernat de reclamar i apropiar-se per al territori de la seva baronia un indret, fronterer entre ambdues jurisdiccions, anomenat *ses Arenelles*. El paborde

13. Llibre 1 d'arxivació, núm. 333; document núm. 209.

14. *Els castells catalans*, v. III, p. 445.

s'hi oposa i argumenta, basant-se en capbreus,¹⁵ que aquesta indret pertany al terme del castell de Brunyola, "havent estat sempre així en virtut de la pociació immemorial, que del contrari no hi ha memòria de hòmens". El senyor del castell de Farners i de la baronia de Santa Coloma, recorre als fets consumats i es fa seu aquest indret i terres contigües, tot prohibint i amenaçant que cap home de Brunyola no hi gosi posar els peus. A més, no dubta a fer prendre el mateix batlle de Brunyola i dur-lo pres a Santa Coloma. Això és el que el paborde declara al respecte en el dit compromís:

"Ítem demana lo paborde als dits senyors àrbitres la reintegració de la vexació, inquietud, injúria i molestació que féu lo Bernat en lo juliol de 1385, damnificant i despullant a la dita Almoïna, ço és, a sos administradors, dels drets d'emolument, jurisdicció i rendes a dita Almoïna spectants [que li corresponen] en virtut de dita venda, havent fet capturar son batlle que tenia dita Almoïna elegit en Brunyola, com a senyora del castell, ahont lo tingué pres ab cadena al coll i grillons en les cames per espai de 55 dies, dels quals, per deslliurar-los, exigí 70 florins. I això perquè dit batlle hauria rebuda 1 perna o cuixa de un porc senglar que se havia mort en la pocció de terra anomenada ses Arneles, del terme de Brunyola, afirmant lo dit Bernat de Vilademany, contra veritat, ser la dita porció, ahont se matà lo dit porc senglar, dins los tèrmens de Santa Coloma; no obstant de ser cert, és dita pocció scita dins los tèrmens de Brunyola."

L'any 1392 el trobem pledejant amb l'Almoïna davant de la cúria de Girona. Demana que la venda feta per sa mare sigui revocada i que li siguin restituïts tots els béns de Brunyola així com els fruits que ha deixat de percebre. Perd la causa, però no ho accepta i revoca el seu propi procurador. Ell mateix, al cap d'una colla d'homes armats, va "en Brunyola i conferint-se ab los que ajustaven i replegaven les rendes que la dita Almoïna cull, percebeix i cobra en lo terme de Brunyola, dient-los i exposant-los ab diverses i terribles amanasses, (...) motiu que ningú no volgué arrendar les dites rendes, per qual motiu dita Almoïna remeté, per algun temps, el seu missatger en lo castell de Brunyola, a fi que junt ab en Domènec, saig de dit terme, ajustassen i conservassen les dites rendes." Malgrat que la cúria de Girona dona la raó a l'Almoïna, els homes de Vilademany no cedeixen, fins al punt que el 2 de setembre el 1395 dos vassalls d'aquell, de Santa Coloma de Farners, es presenten a la plaça de Brunyola, prenen el dit saig i "aportant-lo detràs d'un cantó, i dient-li per què ajustava dites rendes en contra de la ordre del dit senyor de Vilademany, i dient-li estes paraules, ab espases nues lo mataren".

15. *Areneles, Arnelles i Arneles*. Amb aquests tres noms és anomenat l'indret conflictiu que, segons el capbreu de l'any 1336, pertany al terme de Brunyola. Pere Palau, aleshores propietari útil del mas Palau (avui, mas Torrada), declara entre altres possessions aquesta: "Ítem, semblantment, confessa tenir per la dita Almoïna, per raó del dit castell, 1 altra pocció de terra i de bosch scita en lo lloch anomenat *ses Arneles*, qual és dins la dita parròquia i tèrmens de Brunyola. Qual afronta a sol, part en honor del mas Oller de Bruguera [actualment desaparegut] i part en honor del mas Alexandri [actualment tampoc no hi és], dividit; a migdia, en honor del mas Grimau de la parròquia de Santa Coloma de Farners; a ponent, en honor de Grau Orta [actualment, mas Horta del Puig]; i a tramuntana part en honor de dit mas Oller i part en honor del mas Alexandri, dividit." (AHG, Fons Hospici, Llibre d'arxivació núm. 2, vol. 361, document núm. 1118). En una còpia del segle XVI (vol. 337, foli XIX) l'indret apareix amb el nom de *ses Arnelles*.

Al cap de 10 anys el conflicte encara persisteix, i és especialment virulent al llarg dels anys 1404, 405 i 1406, segons les anotacions en els llibres de comptes d'aquests anys, consultats. L'esmentat paborde no dubta en qualificar de *bastard*,¹⁶ el tal Bernat Vilademany, que segueix tenint espaordits els pagesos de Brunyola. El mes de juny de l'any 1406 els Jurats de Girona obliguen a ambdues parts a signar un compromís de concòrdia, el procés del qual serà llarg. El mateix procurador d'aquesta ha d'anar a Barcelona a buscar una provisió del rei fi de que els àrbitres siguin obligats a fer una declaració i definició sobre la qüestió. Els resultats són son afalagadors. Vegem el que anota Pere Bergadà.¹⁷

"(...) E per tant, com lo compromès dessus [damunt] dit, per culpa de la part del dit mossèn Bernat spira sens declaració; e lo dit mossèn Bernat et sos fils, manacen [amenacen] molt a my et al batla [batlle] et a tot hom que dins lo terma de Brunyola, per nom de l'Almoyna, ajustàs rendas ne usàs de jurisdicció. E considerant que de la qüestió dessus dita, los dits mossens Bernat e son fill non volen fer naguna coneixença ne star en rahó sinó que, penitus, [obcecat] vol haver ço que demane [l'anul·lació de la venda]; lo honorable Capítol, per les coses dessus dites diverses veus [vegades], s'és ajustat [és convingut] que los Protectors del Almoyna manaren a my e singularment ma encarregaren que jo hagués et estigués et anàs ben acompanyat de bons macips [joves solters, fadrins] armats a despeses de la dita Almoyna, per defenció de ma persona. E així mateix que faés [fes] estar ben acompanyat lo batla et saig e la casa que l'Almoyna ha en lo terma de Brunyola, car, despuys [després] que lo dit mossèn Bernat hi feu auciuira [matar] lo saig qui ajustava los drets de l'Almoyna, nagúu no y estava sens gran pahor et perill, atès encara molts aguayts que lo bestard del dit mossèn Bernat ha fets contra ma persona i del dit batla (...)."

A llarg d'aquest mateix any haurà de pujar a Brunyola altres vegades per recollir ell personalment les rendes, acompanyat sempre d'homes armats.

"Ítem a XXIII del mes d'agost aní ab IX macips armats a Brunyola per rahon de les manaces et desafiaments fets a mi et al batla de Brunyola et a tothom que usàs, de jurisdicció, levar [llevar] los drets qui l'Almoyna ha en lo terme de Brunyola. E anè y per levar lo delme et les tasches et drets de tot lo terma los quals lo dit batla no gosava levar; e estiguí, per la dita rahon, ab los dits IX macips et en Riera, et lo seu missatger, et en Perés de Sant Martí Ça Presa, ab lo seu missatger, et ab VIII muls [se suposa per transportar els tributs recollits], que y foren contínuament ab mi tant com tingué a levar los dits drets, VII jorns. E despès en companatge ab lo batla et saig, qui contínuament anaven ab mi, XXVI sous VI diners."

El 1414 ja ha mot el tal Bernat, i segurament que també el seu fill, sense descendència, ja que no surt en cap més document. La germana d'aquest, Agnès de Vilademany, casada amb Ramon de Blanes, continua la nissaga. Dos anys més tard torna a haver-hi problemes de veïnatge entre les dues baronies. Aquesta vegada l'enfrontament és de tal gravetat que els Jurats de Girona es temen el pitjor i el

16. AHG. Manuals o Llibres de Comptes de l'Almoyna corresponents als períodes 1404-1405, 1405-1406 i 1406-1407. Cada període comença l'1 de juny i acaba el 31 de maig de l'any següent.

17. Pere Bergadà fou paborde des de l'any 1403 fins al 1433. GIRBAL, *El castillo...*, p. 207.

19 de juliol del 1416 ho comuniquen al rei i al bisbe.¹⁸ El detonant de la nova situació podria ser un lamentable incident, ocorregut a Santa Coloma de Farners i causat per sis homes del terme de Brunyola. En el compromís mencionat de l'any 1419, els procuradors d'Agnès de Vilademany exposen els fets, ocorreguts en una data sense determinar. Resulta que, moguts segurament per les provocacions i atropellaments del homes dels Vilademany o potser per qüestions de bandositats —que en aquesta època ja comencen a sorgir— un grup d'homes de Brunyola ben organitzat i format per Guillem Estrany, el seu fill Bernat, Ponç Jaume, Joan Esteve, Narcís Droch i Jaume Pons,¹⁹ tots armats, mata, en ple mercat a Santa Coloma, a Ramon Masdevall, àlies Estralla, home propi i important del castell de Vilademany; a més, les cases del mas del difunt són derruïdes. Un d'aquells, Jaume Pons, autor material de l'assassinat, és capturat i empresonat per ordre de la Cúria de la vila esmentada. El paborde, però, interposa un recurs davant de la cúria de Bernat, vescomte de Cabrera, al·legant que la captura s'ha fet en el terme jurisdiccional del senyor de Cabrera, i aleshores la cort de Santa Coloma és compel·lida per part de l'esmentada cúria que el dit Pons sigui restituït a la jurisdicció de Brunyola, “altrament li faria capturar (el de Cabrera) tots los hòmens de Santa Coloma, com en efecte ne havia ja fets pendre alguns, tenint-los presos a Hostalrich”.

El Compromís del 1419

A instància de la pròpia voluntat reial, les dues parts enfrontades són obligades a fer un compromís o concòrdia que haurà de posar fi al litigi que tants anys fa que dura. Té lloc l'any 1419. Cada part nomena els corresponents procuradors o representants perquè declarin els fets i exposin les demandes.

Els representants d'Agnès de Vilademany i del seu fill Arnau són els primers a intervenir. Al llarg de nou punts, declaren els fets, els més significatius dels quals he exposat anteriorment. Demanen que la venda abans esmentada sigui nul·la i que els drets i possessions siguin restituïts a aquells, juntament amb els fruits que l'Almoïna ha percebut des de l'any 1363; a canvi ofereixen restituir la quantitat del preu de la venda, a més de 5.000 florins d'or d'Aragó de suplement. També demanen “que per los inconvenients que ha ocasionat la dita Almoïna a dita universal heretat, sostenint molts danys, greus injúries, missions i interessos, subseguits dits inconvenients per raó de dita venda”, siguin indemnitzats. La quantitat total de diners que exigeixen a l'Almoïna és certament elevada: 6.050 lliures.

18. Julián de CHIA, *Bandos y bandoleros en Gerona*, v. I, p. 275.

19. Guillem Estrany i el seu germà Bernat, del mas Estrany de ses Planes (o de Plans) (avui mas Esquerrà i habitat). Ponç Jaume, del mas Jaume (casal derruït al segle XVI i terres agregades al mas anterior). Joan Esteve, del mas Esteve (avui mas Saragata i habitat com a segona residència); el tal Joan Esteve apareix com a batlle de sac en el manual de comptes en el període 1404-1405, i és objecte de les amenaces dels Vilademany; l'any 1421, segons un altre document, encara ostenta aquest càrrec. Narcís Droch, del mas Droch (actualment conserva el mateix nom i està habitat). Jaume Pons, del mas Pons (actualment és habitat i conserva el mateix nom). En aquesta època, tret de l'últim, que és de domini directe dels Sampsó, de Girona, els altres són de domini directe de l'Almoïna.

D'altra banda, els procuradors de l'Almoina declaren que la venda va ser legal "ab totes les solemnitats degudes i necessàries". També fan relació llargament de totes les accions "de vexació, inquietud, injúria, molestació" que el difunt Bernat Vilademany va causar a l'Almoina, especialment degudes a l'empresonament del batlle i la mort del saig. Per tot això i altres coses demanen que l'Almoina sigui indemnitzada amb 2.500 lliures.

Els procuradors d'ambdues parts també fan declaracions sobre els termes que separen les baronies. Són discrepants en alguns punts, concretament allà on va ser empresonat el batlle de Brunyola. Aquest fragment del compromís és particularment interessant per la precisió i claredat amb què es descriu la línia divisòria, així com per la relació de topònims, avui la majoria oblidats, que s'hi van mencionant.

La sentència dictada pels àrbitres, sense possibilitat de ser apel·lada, és favorable a l'Almoina, ja que Agnès de Vilademany i el seu fill Arnau, major d'edat, perden definitivament tots els drets sobre Brunyola car la famosa venda que Francesca de Vilademany va fer a aquella es declarada legal. L'Almoina només és obligada a pagar 1.000 florins (550 lliures) als contraris, quantitat molt per dessota de la que aquests demanen. D'altra banda, ambdues parts en litigi són obligades a anul·lar les demandes i enquestes empreses contra els homes de les dues jurisdiccions. Pel que fa a la pretensió d'ambdues parts sobre els límits, els àrbitres sentencien que es queda en "son prestino", és a dir, no donen la raó a cap d'elles; solament "encarreguen a dites parts que sobre esta pretensió estiguen i vegin ab veritat benignament, i sens malícia, justament obrar sobre los dits térmens, omitint i oblidant tot lo passat sobre esta pretensió".

A partir d'aquesta data ja no hi ha cap més notícia d'aquest llinatge al terme del castell de Brunyola.

Apèndix

Relació de documents consultats ..... (nota 8)

Bibliografia

- BOTET I SISÓ, Joaquim. *Provincia de Girona*, v. III de Francesc CARRERAS CANDI (dir.). *Geografia general de Catalunya*. Barcelona: Albert Martín, 1913-1918, 6 v.
- Els castells catalans*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1967-1979, 7 v.
- CHÍA, Julián de. *Bandos y bandoleros en Girona. Apuntes históricos desde el siglo XIV hasta mediados del XVII*. 3 v. Girona: Impr. y Librería de Paciano Torres, 1888-1890.
- GIRBAL, Enric Claudi. *El Castillo de Bruñola. Memoria historica*. Girona: Impr. y libr. de Paciano Torres, 1885, 95 p.

